

University of Groningen

Kinderrechten-educatie ánders

Ploeg, van der, Piet

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Final author's version (accepted by publisher, after peer review)

Publication date:

2019

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Ploeg, van der, P. (2019). *Kinderrechten-educatie ánders: Onderzoekend onderwijs*. Paper gepresenteerd op Kinderrechten conferentie, Den Haag, Netherlands.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Kinderrechteneducatie anders: onderzoekend onderwijs

Het kinderrechtenverdrag viert deze week zijn dertigste verjaardag. Een mooi moment om stil te staan bij kinderrechteneducatie. Het Comité voor de Rechten van het Kind van de Verenigde Naties heeft Nederland verscheidene keren vermaand dat we te weinig werk maken van kinderrechteneducatie. Want volgens het Kinderrechtenverdrag is het *zelf* een kinderrecht: het recht op informatie krijgen over de kinderrechten (artikel 42). En dat gebeurt in het onderwijs onvoldoende, vindt de VN.

Mijn advies voor wie er gehoorzaam aan begint: doe het met beleid. De verleiding is groot om het recht toe rechtaan te doen, als voorlichting. Dat is ook wat we op scholen meestal doen aan kinderrechten, als we al iets doen: informatie geven. Leerlingen krijgen uitgelegd dat er kinderrechten zijn en welke het zijn, punt; soms in verband met persoonlijk nut of maatschappelijke misstanden; maar altijd alsof kinderrechten een soort feiten zijn, onbetwiste normen, a-historisch, boven discussie verheven.

Wat ongebruikelijk is, is dat we de kinderrechten contextualiserend, historiserend en problematiserend onderzoeken met leerlingen. De kinderrechten onder de loep nemen en bediscussiëren. Leerlingen laten nadenken en zich een oordeel laten vormen over de kinderrechten. Kortom, de kinderrechten tot serieus onderwerp van serieus onderwijs maken.

Er is veel voor te zeggen om de kinderrechten onderwerp van onderwijs te maken in plaats van voorwerp van voorlichting. De belangrijkste reden is dat de kinderrechten historische en politieke constructies zijn, vaak resultaat van moeizaam consensus zoeken en compromissen sluiten. Het Kinderrechtenverdrag mag sinds begin jaren negentig wereldwijd gezag genieten en de kinderrechten mogen wereldwijd als maat en norm fungeren, maar het Verdrag en de rechten zijn niet boven discussie verheven. Bovendien zijn ze in veel opzichten tamelijk vaag en niet eenduidig, waardoor interpretatie nodig is en meerdere interpretaties mogelijk zijn. Ook in deze zin blijven ze historisch en politiek.

Een paar voorbeelden kunnen laten zien waarom kinderrechten zich beter lenen voor onderzoekend onderwijs dan voor vlakke voorlichting.

Stierenvechten

Vorig jaar werd Spanje op de vingers getikt door het Comité voor de Rechten van het Kind van de Verenigde Naties vanwege het stierenvechten. In Spanje wonen kinderen en jeugdigen het stierenvechten bij en bezoeken jeugdigen stierenvechtscholen. De Spaanse regering doet geen moeite om het tegen te gaan. Volgens de VN is dat in strijd met het Kinderrechtenverdrag. Daarbij beroept het Comité zich op met name artikelen 19.1 en 24.3 van het Verdrag:

“De Staten die partij zijn, nemen alle passende wettelijke en bestuurlijke maatregelen en maatregelen op sociaal en opvoedkundig gebied om het kind te beschermen tegen alle vormen van lichamelijk of geestelijk geweld ...”

“De Staten die partij zijn, nemen alle doeltreffende en passende maatregelen teneinde traditionele gebruiken die schadelijk zijn voor de gezondheid van kinderen af te schaffen.”

Ik weet niet wat de reactie was van de Spaanse regering, maar ik kan me wel een reactie voorstellen. Of bijwonen van stierenvechten schadelijk is voor het kind, valt te bezien. Zelfs of leren stierenvechten schadelijk is, is de vraag. Maar stel dat het inderdaad zo is, dat beide schadelijk zijn, dan nog. Om twee redenen is het zelfs dan niet evident dat bijwonen van of leren stierenvechten in strijd is met het Kinderrechtenverdrag.

In de eerste plaats zijn er artikelen 30 en 31.2:

“In die Staten waarin etnische of godsdienstige minderheden, taalminderheden of personen behorend tot de oorspronkelijke bevolking voorkomen, wordt het kind dat daartoe behoort niet het recht ontzegd te zamen met andere leden van zijn of haar groep zijn of haar cultuur te beleven, zijn of haar eigen godsdienst te belijden en ernaar te leven, of zich van zijn of haar eigen taal te bedienen.”

“De Staten die partij zijn, eerbiedigen het recht van het kind volledig deel te nemen aan het culturele en artistieke leven, bevorderen de verwezenlijking van dit recht, en stimuleren het bieden van passende en voor ieder gelijke kansen op culturele, artistieke en recreatieve bezigheden en vrijetijdsbesteding.”

We mogen aannemen dat stierenvechten tot de cultuur van een etnische groep behoort (van een of meer). Dit lijkt te betekenen dat de overheid kinderen in die groep niet het recht mag ontfangen om daarnaar te leven. Volgens het Spaanse Hooggerechtshof behoort stierenvechten tot het Spaanse culturele erfgoed en heeft de overheid de plicht erop toe te zien dat het beschermd wordt (oktober 2016). Verantwoordelijkheden als deze worden door het Kinderrechtenverdrag bevestigd in artikelen 30 en 31.

In de tweede plaats is er artikel 12.1:

“De Staten die partij zijn, verzekeren het kind dat in staat is zijn of haar eigen mening te vormen, het recht die mening vrijelijk te uiten in alle aangelegenheden die het kind betreffen, waarbij aan de mening van het kind passend belang wordt gehecht in overeenstemming met zijn of haar leeftijd en rijpheid.”

Dit artikel lijkt erop te wijzen dat de opvatting van de kinderen het nodige gewicht in de schaal legt. Als kinderen zelf het stierenvechten of de stierenvechtschool willen bezoeken en zelf verwachten dat de voordelen opwegen tegen de mogelijke nadelen (eventuele schade), waarom zou het van overheidswege dan verboden moeten worden? Het Kinderrechtenverdrag is dubbelzinnig: het kan gebruikt worden om bevoogding te legitimeren en om bevoogding te kritiseren.

De dubbelzinnigheden en strijdigheden van het Kinderrechtenverdrag kunnen in onderwijs verkend en besproken worden met leerlingen. Twee vliegen in één klap: leerlingen verwerven kennis van en inzicht in de kinderrechten en oefenen tegelijkertijd in kritisch denken en in burgerschap vormen, hun eigen burgerschap vormen.

Zwarte Piet

Het gedoe rond stierenvechten in Spanje doet denken aan het gedoe rond Zwarte Piet in Nederland. In 2016 onderzocht de Nederlandse Kinderombudsman wat het Kinderrechtenverdrag zegt over Zwarte Piet. Haar conclusie was dat Zwarte Piet niet mag.

“Het is in het belang van het kind om op te groeien in een omgeving die veilig en respectvol is en waar geen discriminatie, uitsluiting of pesten ervaren wordt (art. 2 IVRK). Volwassenen dragen een belangrijke verantwoordelijkheid om die veilige en respectvolle omgeving te garanderen en daarmee het recht van kinderen om zich te kunnen ontwikkelen (art. 3. en art. 6 IVRK). De Kinderombudsman ziet daarbij vooral een rol voor ouders (art. 5 IVRK) en een rol voor scholen (art. 29 IVRK). Op plekken waar het Sinterklaasfeest met kinderen gevierd wordt, is het aan volwassenen om ervoor te zorgen dat kinderen met een verschillende huidskleur plezier hebben aan dit feest.”

De uitspraak maakt geen onderscheid tussen kinderen. De suggestie is dat alle kinderen te lijden hebben van Zwarte Piet. Terwijl in feite alleen de niet-witte kinderen mogelijk schade ondervinden of risico lopen. Dat de Kinderombudsman geen verschil maakt tussen niet-witte en wel-witte kinderen, kan eventueel gerechtvaardigd worden met een beroep op het antidiscriminatie principe dat in het Verdrag voorkomt. Geen verschil maken zou ook als volgt beargumenteerd kunnen worden:

Weliswaar is het zo dat Zwarte Piet ten koste gaat van alleen de niet-witte kinderen, maar ook wanneer alleen niet-witte kinderen de dupe zijn, is er schade voor wel-witte kinderen, want geen kind is erbij gebaat dat enig kind lijdt.

Maar net als een beroep op het antidiscriminatieprincipe verdoezelt zo’n redenering de maatschappelijke conflicten en ook de tegenstrijdigheden in het Kinderrechtenverdrag. Voorstanders van Zwarte Piet kunnen immers aannemelijk maken dat het belang van wel-witte kinderen anders is dan het belang van niet-witte kinderen en ze kunnen zich bovendien beroepen op artikelen 30 en 31 waarin de participatie van kinderen in hun culturele tradities wordt beschermd.

Nogmaals: het Kinderrechtenverdrag biedt geen kant en klare recepten. Serieuze kinderrechteneducatie doet daar recht aan. Dat kan eenvoudig door leerlingen zelf kinderrechten te laten vergelijken, specifieke rechten met andere specifieke rechten, specifieke rechten met concrete kwesties, uitspraken van instanties met verschillende rechten enzovoort.

Een andere manier om leerlingen vertrouwd te maken met de ins en outs en dus ook de betrekkelijkheid van de kinderrechten en de innerlijke tegenstrijdigheden in het Kinderrechtenverdrag is de geschiedenis van de kinderrechten of van specifieke kinderrechten met ze te verkennen.

95 jaar kinderrechten

Deze week wordt de dertigste verjaardag van het Kinderrechtenverdrag gevierd, maar eigenlijk zijn de internationale kinderrechten veel ouder. Dertig jaar geleden werd het Kinderrechtenverdrag aangenomen door de Verenigde Naties, maar al dertig jaar daarvóór, op 20 november 1959, werd de Verklaring van de Rechten van het Kind aangenomen, de voorloper van het *Verdrag*. En vijfendertig jaar dáárvoor, in 1924, werd de Verklaring van de Rechten van het Kind aangenomen door de Volkenbond, the League of Nations. Internationale kinderrechten zijn dus bijna honderd jaar oud, 95 jaar om precies te zijn. Het is niet alleen een leuk weetje. De geschiedenis is leerzaam. De omvang en de focus van wat als kinderrecht erkend wordt, veranderde ingrijpend.

De Verklaring van 1924 was bescheiden van omvang en ging uitsluitend over bescherming en ondersteuning. Het zijn vijf artikelen die stuk voor stuk uitgaan van de kwetsbaarheid en de hulpbehoevendheid van het kind:

1. The child must be given the means requisite for its normal development, both materially and spiritually;
2. The child that is hungry must be fed; the child that is sick must be helped; the child that is backward must be helped; the delinquent child must be reclaimed; and the orphan must be sheltered;
3. The child must be the first to receive relief in times of distress;

4. The child must be put in a position to earn a livelihood and must be protected against every form of exploitation;
5. The child must be brought up in the consciousness that its talents must be devoted to the service of its fellow men.

De Verklaring van 1959 bevatte meer artikelen en was aanzienlijk gedetailleerder, maar ging opnieuw alleen over bescherming en hulp. In 1978 nam Polen het initiatief voor de voorbereiding van een verdrag. De inhoud van het verdrag zoals Polen het aanvankelijk voor zich zag, was gelijk aan de Verklaring van 1959. Verrassenderwijs is het uiteindelijke Kinderrechtenverdrag, zoals dat in 1989, dus tien jaar later, werd aangenomen, veel ruimer. Naast de artikelen over bescherming en ondersteuning zijn er meerdere artikelen opgenomen waarin vrijheidsrechten en medezeggenschapsrechten worden benoemd. Bijvoorbeeld het recht op vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst, het recht op vrije meningsuiting en het recht op vrijheid van vereniging en vergadering.

Wat zit er achter die koerswijziging in de jaren tachtig, tussen het initiatief van Polen in 1978 en de totstandkoming van het Verdrag in 1989? De wijziging correspondeert met een verandering van het heersende beeld van het kind:

- het kind als kwetsbaar, onverstandig en onbekwaam, dat vooral zorg en bevoogding nodig heeft, wordt
- het kind als een zich ontwikkelend persoon, groeiend in weerbaarheid en redzaamheid, rijpend qua morele en intellectuele vermogens, geleidelijk aan verstandiger, met wiens ervaringen, inzichten en opvattingen in toenemende mate rekening gehouden moet worden.

De verandering van het beeld van het kind had zich in enkele delen van de wereld al veel eerder voltrokken. Haar impact op de internationaal erkende kinderrechten in juist deze periode tussen 1978 en 1989 heeft een verklaring nodig. Ik denk dat het te maken heeft met het politieke karakter van de geschiedenis van de kinderrechten. Het initiatief voor het Verdrag kwam van Polen, destijds een van de Oostbloklanden. Voor communistische landen was het veilig en gebruikelijk om de nadruk te leggen op sociale rechten (overheidsverantwoordelijkheid voor welzijn en welvaart) en niet te veel aandacht te vragen voor vrijheid en medezeggenschap. Omdat de Koude Oorlog nog niet voorbij was,

reageerden de Westerse landen niet meteen heel enthousiast op het voorstel van Polen voor een verdrag. Om het initiatief naar zich toe te trekken (volgens sommige onderzoekers om de zaak te vertragen en het Oostblok zodoende een hak te zetten) opperden de Westerse landen dat het nodig was om vooral ook vrijheidsrechten en medezeggenschapsrechten als kinderrechten te erkennen, in de verwachting dat de Oostbloklanden zich hiertegen zouden verzetten.

Het verschil van perspectief tussen de Oostbloklanden en de Westerse landen zorgde in de onderhandelingen over het Kinderrechtenverdrag voor veel discussie en zoeken naar consensus en leidde vaak tot compromissen. Een en ander heeft bijgedragen aan de tegenstrijdigheden binnen het Kinderrechtenverdrag.

De tegenstelling tussen westerse en communistische landen was niet de enige tegenstelling die haar stempel op het Verdrag heeft gedrukt. Ook de tegenstelling tussen rijkere en armere landen is van invloed geweest. Armere landen hadden er moeite mee om de belangen van kinderen zwaarder te laten tellen dan collectieve belangen en algemeen belang. Volgens de armere landen mocht bijvoorbeeld het belang van vrede handhaven of van welvaart ontwikkelen voorrang hebben boven specifieke belangen van kinderen. De discussie hierover resulteerde onder andere in een lang aanhoudend conflict over de precieze formulering van artikel 3.1.

“In all actions concerning children ... the best interests of the child shall be a primary consideration.”

Het belang van het kind “shall be *a* primary consideration” is het uiteindelijk geworden. Eerder was het “shall be *the* primary consideration”. Ook andere varianten zijn besproken. Sommige landen wensten dat het belang van het kind doorslaggevend is. Andere landen pleitten voor een minder radicale optie. Interessant genoeg wijkt de Nederlandse versie van het Kinderrechtenverdrag op dit gevoelige punt af van het origineel:

“Bij alle maatregelen betreffende kinderen ... vormen de belangen van het kind de eerste overweging.”

De geschiedenis laat het zien: het Kinderrechtenverdrag is politiek. Het is een uitkomst van discussiëren, consensus zoeken en compromissen sluiten. Geen wonder dat sommige artikelen in het Verdrag op gespannen voet staan met andere artikelen. Hierdoor is het Verdrag geen eenduidig receptenboek. Gebruik ervan vergt interpretatie en garandeert geen enigheid. In onderwijs over kinderrechten kunnen we hieraan niet voorbijgaan.

De historische benadering en de casussen van Stierenvechten en Zwarte Piet bieden aanknopingspunten voor verantwoord kinderrechtenonderwijs. Om extra praktisch houvast te geven, volgen nog drie voorbeelden van leeractiviteiten die illustreren wat onderzoekend onderwijs is, kinderrechtenonderwijs dat kan bijdragen aan burgerschap vormen als competentie --in tegenstelling tot burgerschap vormen als educatie.

Min of meer autonomie

Twee artikelen in het Kinderrechtverdrag benoemen belangrijke aspecten van zelfbepaling of autonomie, artikelen 12 en 14: respectievelijk zeggenschap over eigen aangelegenheden en vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst. Maar in beide artikelen wordt de autonomie tegelijkertijd beperkt. Leerlingen kan gevraagd worden om aan de hand van concrete voorbeelden na te gaan en te bespreken tot wat voor soort conflicten en verschillen van inzicht of mening de “dubbelheid” van de twee artikelen kan leiden.

Artikel 12 roept de vraag op wie op welke wijze uitmaakt of het kind zijn eigen mening kan vormen en wat in overeenstemming is met de leeftijd en de rijpheid van het kind.

“De Staten die partij zijn, verzekeren het kind dat in staat is zijn of haar eigen mening te vormen, het recht die mening vrijelijk te uiten in alle aangelegenheden die het kind betreffen, waarbij aan de mening van het kind passend belang wordt gehecht in overeenstemming met zijn of haar leeftijd en rijpheid.”

Voorbeelden van kwesties die door leerlingen hier als (laten we zeggen) oefenmateriaal gebruikt kunnen worden: de leerplicht (dat ouders hun kinderen naar school moeten sturen), de kwalificatieplicht (dat je naar school moet tot dat je een diploma hebt) en de

leeftijdsgrenzen voor medezeggenschap in de Wet op de Geneeskundige Behandelings Overeenkomst. Om maar wat te noemen: Stel, een veertienjarige is na de nodige ervaring met onderwijs en na rijp beraad tot het inzicht gekomen dat hij niet meer naar school hoeft ... Is dan deze mening alleen al voldoende bewijs dat hij nog niet verstandig genoeg is om zo'n besluit te nemen en hoeven ouders en anderen zich er daarom niets van aan te trekken? Of hangt het af van de kwaliteit en de authenticiteit van de argumenten die hij naar voren brengt? En, zo ja, wie beoordeelt dan de authenticiteit en de kwaliteit van de argumenten en op welke gronden?

Artikel 14 roept de vragen op in welke zin en in welke mate kinderen geleid moeten worden, terwijl het toch juist om vrijheid gaat, en waarom per se door hun ouders.

“1. De Staten die partij zijn, eerbiedigen het recht van het kind op vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst.

2. De Staten die partij zijn, eerbiedigen de rechten en plichten van de ouders en, indien van toepassing, van de wettige voogden, om het kind te leiden in de uitoefening van zijn of haar recht op een wijze die verenigbaar is met de zich ontwikkelende vermogens van het kind.”

Recht op gewetensvrijheid, maar onder leiding van de ouders. Hier is duidelijk sprake van een compromis tussen enerzijds de optiek die volwassenen *en* kinderen godsdienstvrijheid gunt en anderzijds de optiek die volwassenen godsdienstvrijheid gunt, die hen ook *als ouders* godsdienstvrijheid gunt, inclusief de vrijheid om hun kinderen godsdienstig groot te brengen. Leerlingen kunnen onderzoeken wat de praktische consequenties en complicaties van dit compromis zijn. Om maar wat te noemen: Moet/mag de overheid volgens het Kinderrechtenverdrag kinderen beschermen tegen door hun ouders gerealiseerde, georganiseerde of gekozen praktijken van godsdienstige opvoeding die de kinderen beperken in hun mogelijkheden om al doende vrijheid van godsdienst te ontwikkelen? Deze kwestie kan in een leeractiviteit gemakkelijk in verband gebracht worden met concrete, actuele discussies over onderwijsvrijheid en ouderrecht.

Min of meer eerbied

Artikel 29 van het Kinderrechtenverdrag zegt dat de overheden beloven erop toe te zien dat het onderwijs aan het kind gericht is op onder meer:

“het bijbrengen van eerbied voor de ouders van het kind, voor zijn of haar eigen culturele identiteit, taal en waarden, voor de nationale waarden van het land waar het kind woont, het land waar het is geboren, en voor andere beschavingen dan de zijne of hare”

Eerbied bijbrengen voor de eigen cultuur, taal, waarden en identiteit *en* eerbied bijbrengen voor andersmans cultuur, taal, waarden en identiteit ... Dat klinkt mooi. Maar wat te doen als het botst? Wat te doen als de eigen of ouderlijke waarden het niet toestaan om specifieke waarden van bepaalde anderen te eerbiedigen? Dit is tamelijk gangbaar vandaag aan de dag. Neem de overtuiging in sommige godsdienstige groepen over homoseksualiteit of over andere godsdiensten. Om leerlingen dit probleem te laten verkennen kan hen bijvoorbeeld gevraagd worden te beoordelen of het Kinderrechtenverdrag praktijken goedkeurt waarin scholieren met een bepaalde geloofsovertuiging verplicht worden deel te nemen aan leeractiviteiten die ingaan tegen hun geloofs-overtuiging.

Min of meer bescherming

Artikel 32 van het Kinderrechtenverdrag noemt het recht om beschermd te worden tegen economisch gebruik en tegen werk dat op de een of andere manier (lichamelijk, geestelijk, moreel, sociaal) riskant is.

“De Staten die partij zijn, erkennen het recht van het kind te worden beschermd tegen economische exploitatie en tegen het verrichten van werk dat naar alle waarschijnlijkheid gevaarlijk is of de opvoeding van het kind zal hinderen, of schadelijk zal zijn voor de gezondheid of de lichamelijke, geestelijke, intellectuele, zedelijke of maatschappelijke ontwikkeling van het kind.”

Net als bij andere protectieve rechten is het ook bij dit recht de vraag hoe het zich verhoudt tot de rechten aangaande vrijheid, medezeggenschap en participatie in

hetzelfde verdrag. Als een kind van dertien of veertien zelf in de vakantie of het weekend wil bijverdienen met werk dat door anderen als ongunstig aangemerkt wordt en hij redenen heeft om al of niet vermeende risico's voor lief te nemen ... Wat dan?

Ter uitleiding

Dertig jaar geleden werd het Kinderrechtenverdrag aangenomen door de VN. Vijf jaar later al, in 1994, moest er voor gewaarschuwd worden dat het verdrag gemakkelijk verkeerd begrepen wordt:

“... as being a uni-dimensional document that reflects a single, unified philosophy of children's rights and contains a specific and readily ascertainable recipe for resolving the inevitable tensions and conflicts that arise in a given situation among the different rights recognized. Similarly the respective entitlements of the different actors involved, including the child, the parents, the family, the extended family, the local community, the society and the State are assumed to be clearly defined and delineated.”¹

Alsof het een ondubbelzinnig document is dat een eenduidige visie op de rechten van kinderen weergeeft, en kant-en-klare oplossingen biedt voor spanningen en conflicten. Alsof het als een receptenboek of algoritme kan fungeren. Wat gemakkelijk miskend wordt, is hoe tegensprakig en meerduidig het Verdrag is en hoe compromis-achtig. Het verdrag is inderdaad resultaat van onvoltooide discussies en het kan alleen maar werken als kader voor voortgaande discussie. Kinderrechteneducatie hoort hierop in te spelen.

¹ P. Alston (1994). The best interests principle: Towards reconciliation of culture and human rights. *International Journal of Law and the Family*, 8(1), 1-25.